

Nr 152.

Av herr **Werner m. fl.**, om vidgat skydd i vissa avseenden för i militärtjänst under fredstid ianspråktagen personal.

Samtidigt som den allmänna lagstiftningen utvecklats till ett allt fullständigare skydd mot olycksfall i arbete och följderna därav för de i annan tjänst anställda, visar däremot ett annat viktigt och riskfyllt område, nämligen det militära, härutinnan ännu svåra brister.

Årligen inkallas till militärtjänst tiotusentals oerfarna och oskolade ungdomar, med skyldighet för dem att underkasta sig ofta riskfyllda eller farliga övningar. De i stort antal årligen återkommande olycksfallen och i militärtjänsten ådragna sjukdomarna visar sig ofta katastrofala såväl för den skadade som för honom närstående, vilka kan vara beroende av hans framtida arbetskraft. Särskilt beklagansvärd är situationen för den ungdom, som på detta sätt invalidiseras för livet tillika med förstörelsen s. a. s. av hans kroppskapital. Den olycksfalls- eller sjukersättning som den skadade slutligen kan erhålla genom riks försäkringsanstalten ställer sig i regel oskäligt låg, enär de skadade, ofta ej mer än 20-åriga ynglingar, icke gärna kan grunda sina ersättningsanspråk på en förlorad tidigare existensbärande arbetsinkomst. Här reser sig för det första två spörsmål, dels frågan om ett såvitt möjligt ökat skydd för själva människomaterialet under militärtjänstens utövande, dels ock tillskapandet av någon försäkringsform eller statsgaranti som på ett betryggande sätt effektivt skyddar den i tjänsten skadade ekonomiskt för följderna av olycksfall eller sjukdom. Detta gäller för både befäl och manskap. Tyvärr måste man här konstatera att principen i arbetarskyddslagstiftningen icke slagit igenom. I betraktande av militärtjänstens riskfyllda beskaffenhet och att samhället härvid i fredstid med tvång förfogar över medborgarens person har lagstiftningen i betänklig grad lämnats efter och fyller icke de anspråk som rimligen enligt nu vedertagna begrepp kan resas.

Det ovan sagda är dock endast en sida av saken. Än mörkare blir bilden sedan det nu genom Kungl. Maj:ts dom av den 6 juni 1952 fastslagits att en 20-årig värnpliktig, vilken vid fullgörandet av en honom given order ofrivilligt vållat att en hans kamrat svårt skadats, kan ådömas att ensam betala ett honom för livstiden ruinerande skadeståndsbelopp jämte livränta, tillika med ytterligare skyldigheter. Bilden av den värnpliktiges riskfyllda rättsliga ställning, vilken sålunda nu klarlagts genom en prejudi-

cerande dom, blir ej ljusare vid det förhållandet att den till skadestånd m. m. dömd saknar förmåga att betala. Härigenom överlämnas åt den till invalid skadade att ensam bära sin börda — förutsatt att domen tillämpas — medan tvångsarbetsgivaren, staten, kronan, gått helt fri från varje skyldighet. Det här relaterade rättsfallet är av följande innehåll:

Den 5 oktober 1945 verkställdes övningsskjutning med kulsprutegevär vid Värmlands regementes skjutbana vid Sanna, Karlstad, med en avdelning ej slututbildade rekryter. Skjutövningen skedde i uppdelade mindre grupper från samma skjutvall och leddes av en fänrik Scheffer. Sedan varje grupp avslutat sin skjutning och av Scheffer kommenderats »patron ur», varmed menas att automatgevären befrias från patronmagasinen, befanns att ett obemannat kulsprutegevär låg kvar ute på skjutvallen på ett avstånd av cirka 10 meter från den kommenderande fänriken. Av vilken anledning eller av vem som geväret kvarlämnats blev aldrig utrett, vare sig vid den krigsrätt som följde eller senare. I stället för att själv hämta geväret beordrade nu Scheffer rekryten, jordbruksarbetaren Sam Arvidsson att hämta och inolja geväret. Scheffer hade tydligen icke härvid givit Arvidsson order att undersöka om geväret var laddat eller att göra »patron ur». Det är till fullo ådagalagt att Arvidsson icke förut haft ansvar för geväret. Vid orderns fullgörande hade Arvidsson på grund av viss omständighet icke lagt märke till att geväret var laddat, utan tagit för givet att den som kvarlämnat geväret gjort »patron ur». Av inlärd vana hade emellertid Arvidsson företagit en mekanismrörelse ägnad att avlägsna en möjligen i patronläget kvarsittande gevärspatron, varefter han, för att slappa slagfjädern, gjort en avfyring. Vid mantelrörelsen hade emellertid en patron införts i patronläget, och följden hade blivit att ett skott gått av. Då geväret olyckligtvis hållits i vinkel mot skjutbanan, hade skottet träffat en Arvidssons kamrat, rekryten fabriksarbetaren Alf Gunnar Rödin, i vänstra läret, därvid lärbenet krossades, ischiasnerven slets av och svåra muskelskador och blödningar uppstod. Svåra komplikationer tillstötte under läkningen med långvarig lasarettsvistelse och invaliditet som följd.

Vid den krigsrätt som följde (före krigsdomstolarnas avskaffande) erhöll Arvidsson, trots därom uttalad önskan, icke hjälp av försvarsadvokat. Arvidsson uppger, att han vid krigsrättsförhören kände sig hårt pressad och ej kunde anföra nödiga faktiska uppgifter till sitt försvar. I utredningen härvid förelåg även uppenbara brister, såsom att det aldrig klarlades vem som bar ansvaret för geväret eller vem som kvarlämnat detsamma å skjutvallen. Krigsrätten dömd Arvidsson till 15 dagars arrest med tjänstgöring, och därmed troddes saken för Arvidssons del vara ur världen. Men så var ingalunda förhållandet. Krigsrättens utredning och dom kom sedermera att åberopas i domskälen och även spela viss roll hos civildomstolarna.

Den svårt skadade Alf Rödin krävde genom stämning till Karlstads rådhusrätt — helt naturligt för övrigt — skadestånd och livränta m. m. av Arvidsson, fänrik Scheffer och Kungl. Maj:st och kronan gemensamt för lidande och framtida invaliditet. Rådhusrätten dömd svarandena att solidariskt till den skadade utgiva dels ersättning för sveda och värk med 9 000 kr., dels livränta vid invaliditetsgrad av 100 % för tiden den 1 maj 1946 till och med den 19 februari 1951 med 4 380 kr. per år och för tiden därefter med 5 040 kr. per år jämte räntor, men med reduktion av beloppet efter konstaterad förbättring i invaliditeten. Vidare tillerkändes Rödin dels

2 kr. 50 öre per dag under sjukhusvistelsen, dels ock viss ålderspension, dels ersättning för bestående framtida men med 5 000 kr. Slutligen ålades svarandena eller de av dem det gälde gitte att betala vissa angivna rättegångskostnader samt att mot avräkning av livräntebeloppet till riks försäkringsanstalten återbetala vad denna utgivit i sjukpenning till Rödin.

Talan mot rådhusrättens dom fullföljdes sedermera hos Svea hovrätt av samtliga svarandena. I dom av den 19 juni 1951 befriade hovrätten helt såväl fänrik Scheffer som Kungl. Maj:t och kronan från all ersättnings skyldighet gent emot den skadade Rödin. Arvidsson däremot förpliktades, såsom ansedd ensam vållande till olyckan, att till Rödin utgiva ersättning för sveda och värk med 7 000 kr. och för framtida men med 3 000 kr. jämte 5 % ränta från angiven tid samt därjämte det årliga livräntebelopp som rådhusrätten lilldömt Rödin. Scheffer och kronan befriades från skyldighet att till statsverket återbetala 612 kr. 50 öre för Rödins fria rättegång vid rådhusrätten, varemot den skadade Rödin förpliktades att till fänrik Scheffer för dennes kostnader i målet vid rådhusrätten utbetala 260 kr. och i hovrätten med 285 kronor, tillhoppa 545 kr.

Hovrättens ovanbemälda dom överklagades i högsta domstolen av både Rödin och Arvidsson med yrkande om ändring.

I dom av förut angivet dato prövade Kungl. Maj:t rättvist att i allo fastställda hovrättens domslut, varigenom Scheffer och kronan befriades från all ersättnings- eller skadeståndsskyldighet gent emot Rödin, och Arvidsson ålades att till Rödin ensam gälda de i hovrättens dom fastställda skadestånds- och livräntebeloppen jämte ränta. Rödin ålades däremot att i ytterligare rättegångskostnader till Scheffer utbetala 544 kr, varigenom Rödin ådömts att till Scheffer betala tillhoppa 1 089 kr. Det hör i detta sammanhang påtalas, att beloppet med avdrag av 150 kr., som Rödin redan erlagt, i slutet av år 1952 avkrävdes Rödin genom utmätning av en häst som han anskaffat som hjälp till sin utkomst (hans invaliditet har med åren något avtagit). Åtgärden blev emellertid droppen, som kom bägaren att rinna över. På några dagar insamlades i bygden till Rödin 1 800 kr. för att han skulle få behålla sin häst. Enligt uppgift behövde insamlingsbeloppet aldrig tagas i anspråk för lösen av pantgodset, enär gäldbelpet, 960 kr., enligt vad som nu framgår av Kungl. Maj:ts prop. nr 44/54, punkt 9, betalats av statsmedel den 10 april 1953 direkt till Scheffer mot att denne skriftligen överlätit sin utdömda fordran av den skadade Rödin på kronan. Propositionens motivering är synnerligen läsvärd. Bland annat framhålles att det utredningsarbete som från Scheffers sida nedlagts i rättegången varit värdefullt jämväl för kronan, och borde Scheffer även med hänsyn härtill av kronan få ersättning för ifrågavarande rättegångskostnader med sagda 960 kr. Det ovannämnda värdet torde åsyfta att kronan samtidigt med Scheffer frikändes från betalningsskyldighet mot Rödin medan Arvidsson ensam ålades betala. Statsverkets utbetalning skedde dock först sedan en våldsamt tidningsopinion utlöst en allmän folkreaktion över landet. Det hör samtidigt bringas till kännedom att riks försäkringsanstalten under hela tiden, med möjligen ett avbrott under år 1953, utbetalat sjukpenning till Rödin, med en efter förbättringen alltmer fallande skala, och att Kungl. Maj:t bemyndigat riks försäkringsanstalten att efterskänka och icke av Arvidsson återkräva motsvarande honom enligt domen åliggande betalningsskyldighet. Arvidsson, som genom Kungl. Maj:ts dom tillförpliktats att i skadestånd och livränta utbetala i svåraste fall sammanlagt cirka 150 000

å 200 000 kr., saknar givetvis, så vitt nu kan överblickas, möjlighet att betala detta betydande belopp. För bägge berörda parter utgör händelsen en livslång tragedi. För Arvidsson därför att han aldrig synes kunna äga något och föra ett normalt liv och för Rödin, som genom hela livet handikappas av sin invaliditet, därför att han icke kan erhålla honom tilldömd ersättning, vilken han dessutom konsekvent nekar att mottaga av sin vän Arvidsson, därför att Rödin anser kronan skyldig att ensam betala. Rödins fordran skulle, efter avdrag av vad han genom riks försäkringsanstalten uppburit, nu cirka 11 000 kr., belöpa till något över 21 000 kronor.

Efter enskild framställning till försvarets socialbyrå och personalvårdsavdelning träffades å landstingets rättshjälpsanstalt i Karlstad den 10 juni 1953 mellan representanter för försvaret och parterna Arvidsson och Rödin preliminärt avtal om att Arvidsson skulle till Rödin betala ett engångsbelopp av 5 000 kr., varvid representanten för försvaret utfäste sig att å försvarets vägnar hos Kungl. Maj:t tillstyrka bifall till en samtidigt upprättad till Konungen ställd nådeansökan, däri Arvidsson hemställde om att mot utbetalande av nämnda 5 000 kr. till Rödin i övrigt varda av nåd befriad från vidare betalningsskyldighet till Rödin. Den honom ådömda livränteskyldigheten skulle därmed övertagas av riks försäkringsanstalten. Av formuleringen i överenskommelse och nådeansökan synes framgå att Rödin härigenom skulle gå förlustig honom tilldömd ersättning för sveda och värk och framtida men, så när som på de 5 000 kr., som Arvidsson åtagit sig att betala. Huruvida ett sådant förhållande kan vara samhället värdigt i ett fall som detta lämnas till enskild betraktelse, men det bör framhållas att en person som var närvarande vid överenskommelsen med styrka framhöll att det icke borde ifrågakomma att Rödin, som bokstavligen lidit dessa fruktansvärda skador, icke därjämte borde utsättas för en rättsförlust i vad han enligt kraftvunnen dom tilldömts. Rödin säges ej haft fullt klart för sig att han därigenom avstått från möjligheten att erhålla ersättning jämväl från statsmedel.

Ifrågavarande nådeansökan ligger ännu under Kungl. Maj:ts prövning, men vid ett bifall torde, såvitt kan överblickas, Rödin gå förlustig nu resterande 21 000 — 5 000 eller cirka 16 000 kr. (Beloppet torde vid behov bära närmare kontrollräknas).

Det har synts nödvändigt att ingående redogöra för händelseförloppet i detta rättsfall för att därigenom belysa de mångahanda och oerhörda risker som hotar framför allt den inkallade oerfarna värnpliktsungdomen, risker som snarare ökar än minskar vid en eventuell sänkning av värnpliktsåldern. Att stora risker varit för handen beträffande fysiska skador genom olyckshändelser eller ådragna sjukdomar i tjänsten, därom har såväl värnpliktiga som föräldrar alltemellanåt blivit erinrade, men att därjämte en livsvarig ruinerande skadeståndsskyldighet kan slutgiltigt ådömas en måhända omyndig värnpliktig för något som lekmannen måste betrakta såsom varande till alldeles övervägande delen oförvållad olycka, därom har allmänheten hittills svävat i okunnighet.

Sveriges försvar och dess försvarsväsende har allteftersom tiden gått blivit en hela folkets angelägenhet. Det är viktigt att denna för vårt folk gemensamma känsla icke störes av händelser som den här skildrade. Det

synes därför oundgängligt att samhället utan dröjsmål ikläder sig ett vidgat ansvar mot den i militärtjänst ianspråktaga personalen, både vad det gäller att söka skydda människomaterialet från fysiska skador och från ekonomiska eller andra följder av under tjänsten iråkade olyckshändelser eller sjukdomar och slutligen mot de oerhörda risker i form av skadeansvar av juridisk och ekonomisk natur, som uppenbarligen kan avkrävas den värnpliktige vid oavsiktligt vållande till skada mot annan.

Hur nu ett sådant effektivare skydd skall kunna ordnas, endera genom inrättandet av någon form av ansvarighetsförsäkring eller genom avsättning av en fond i och för direkt statsgaranti mot skador i militärtjänsten, därom torde en kommande utredning kunna ange närmare riktlinjer. Men oavvisligt är att i en försvarsbudget, som årligen omsluter mer än två miljarder kr., beredes nödigt ekonomiskt utrymme för det ökade skydd ej blott för samhället utan även åt den enskilde individen, varom ovan talats.

Vi får alltså hemställa,

att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om skyndsamt utredning och förslag till vidgat skydd för i militärtjänst under fredstid ianspråktagen personal, i de olika avseenden härovan angivits.

Stockholm den 25 januari 1954.

Osc. Werner.

Dagmar Ranmark.

Gerard De Geer.

Allan Grönkvist.

B. A. Nilsson.

Gustaf Velander.

I yrkandet instämmer:

Rickard Sandler.

Torsten Bengtson.

Ulla Lindström.

Otto Niklasson.

Tillägg:

Avskrift av till Konungen ställd nådeansökan, av en emellan Arvidsson och Rödin träffad överenskommelse samt av rättegången avkunnade domar jämte en samling tidningsurklipp kommer att tillställas vederbörande utskott.